

RAQOBAT KUCHAYGAN SHAROITDA JAHON BOZORIDA TALAB VA TAKLIFNING O'ZARO MOSLIGI

Mohigul Ochilova Toshtemir qizi

SamVMChBU Iqtisodiyot va buxgalteriya kafedراسi assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqobat kuchaygan sharoitda jahon bozorida talab va taklifning o'zaro ta'siri, raqobat kurashi shartlari va uni olib borish vositalarini shakllantirishga ilmiy-texnikaviy inqilobning faol va ko'p qirrali ta'siri jahon iqtisodiy munosabatlarining barcha darajalari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Raqobat, bozor iqtisodiyoti, talab, taklif, korxonalar, firma, nomukammal raqobat, ishlab chiqarish.

Kirish:

Raqobat ko'lami tarkibiy siljishlar, buning natijasida ishlab chiqarishning o'sishi, alohida ishlab chiqarish firmasiga nisbatan tashqi va ichki bo'lishi mumkin, agar ular uning ichida sodir bo'lsa. Masshtabning tashqi iqtisodlari - butun sanoatda ishlab chiqarish ko'laminin o'sishi natijasida firma ichidagi mahsulot birligiga xarajatlarning kamayishi. Uning fikricha, bir xil mahsulot ishlab chiqaruvchi firmalar soni ortib boradi, shu bilan birga ularning har birining hajmi bir xil bo'lib qoladi. Odatda, bu holda bozor yetarlicha raqobatbardoshligicha qoladi, bu esa ushbu modelga asoslangan savdo shakllarini klassik nazariyalarga yaqinlashtiradi. xalqaro savdo mavjudligini taxmin qilish mukammal raqobat. Bu shuni anglatadiki, eksportchilar o'zlari ta'sir qila olmaydigan hozirgi narxda xohlagancha ko'p tovarlarni sotishlari mumkin. Ichki miqyos iqtisodlari - ishlab chiqarish ko'laminin o'sishi natijasida firma ichidagi mahsulot birligiga xarajatlarning kamayishi. U tovar ishlab chiqarish hajmi bir xil bo'lib qolgan, uni ishlab chiqaruvchi firmalar soni esa qisqargan deb taxmin qiladi. Aksariyat hollarda, bu nomukammal raqobatga olib keladi, bunda ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlari narxiga ta'sir ko'rsatishi va narxlarni pasaytirish orqali sotishni oshirishi mumkin. Ichki miqyosdagi iqtisodlarning ekstremal holati sof monopoliyadir - firma o'z mahsulotlari uchun raqobatchilarga ega bo'lmagan bozor holati.

Asosiy qism.

Raqobatda ilmiy-texnikaviy inqilobning roli Raqobatning keng tarqalishi unga xos jarayonlarning borishini tezlashtiradi: uning shakllari va usullari tez yangilanmoqda, yangi raqobatbardosh tovarlar va yangi sotish bozorlarini izlash kuchaymoqda. Ilmiy-texnik inqilob raqobatga o'ziga xos dinamika beradi. Qayerda ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish, sifatni oshirish va foydani ko'paytirish uchun raqobat mavjud bo'lsa, ilmiy-texnik inqilob nafaqat raqobatning samarali vositasi, balki uning kuchli katalizatori sifatida ham ishlaydi. Raqobat kurashi shartlari va uni olib

borish vositalarini shakllantirishga ilmiy-texnikaviy inqilobning faol va ko'p qirrali ta'siri jahon iqtisodiy munosabatlarining barcha darajalarida sodir bo'ladi. Ilmiy-texnik inqilobning bunday universal mavjudligi uning ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanish jarayoni, zamonaviy jamiyat hayotining moddiy asoslari bilan bevosita bog'liqligi bilan izohlanadi. Ilmiy-texnika inqilobi yutuqlaridan foydalanish mahsulot nomenklaturasini yangilash, bozor talabining o'zgarishiga tezkor javob berish, mahsulotlarning sifat ko'rsatkichlariga bo'lgan ortib borayotgan talablarni qondirish uchun keng imkoniyatlar ochadi. Bugungi kunda yangilik raqobatbardoshlikning asosiy omillaridan biriga aylandi. Jahon eksportini tahlil qilish sanoat mahsulotlari Eksporti eng tez sur'atlar bilan o'sib borayotgan tovarlar orasida ilmiy-texnikaviy inqilob ta'sirida tez yangilanadigan tovarlar ustunlik qilishini ko'rsatadi, xususan: integral mikrosxemalar, kompyuterlar, aloqa elektron uskunalari, maishiy va sanoat elektr jihozlari, samolyot dvigatellari va boshqalar.

Mamlakatning raqobatbardoshligini aniqlash uchun 340 ga yaqin ko'rsatkich va 100 dan ortiq ekspert-iqtisodchilar baholaridan foydalaniladi. Tahlil ma'lumotlari 10 ta omilga guruhlangan, xususan:

- 1) iqtisodiy salohiyat va iqtisodiyotning o'sish sur'atlari;
- 2) sanoat ishlab chiqarishining samaradorligi;
- 3) fan va texnikaning rivojlanish darajasi, fan va texnika yutuqlarining rivojlanish sur'ati.
- 4) MRIda ishtirok etish;
- 5) ichki bozorning dinamikligi va sig'imi;
- 6) moliya tizimining moslashuvchanligi;
- 7) iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning ta'siri;
- 8) mehnat resurslarining malaka darajasi;
- 9) mehnat resurslari bilan ta'minlash;
- 10) ijtimoiy-iqtisodiy va ichki siyosiy vaziyat

An'anaga ko'ra, AQSh, Yaponiya, Germaniya, Shveysariya yuqori raqobatbardoshdir. Shu bilan birga, ekspertlar nafaqat yuqorida sanab o'tilgan omillar bilan to'liq tavsiflangan raqobatbardoshligining kuchli umumiy iqtisodiy asosini, balki ularning raqobatbardoshligining bir xil darajada muhim tarkibiy jihatini ham ta'kidlaydilar. Jumladan: iqtisodiyotning jahon talabi evolyutsiyasiga moslashish darajasi; ichki imkoniyatlarga mos keladigan milliy ixtisoslikni aniq tanlash; yangi mahsulotlarni chiqarish yoki yangi bozorlarni o'zlashtirishga o'tish orqali keskin va ma'nosiz raqobatdan qochish qobiliyati. Jahon talabining global tuzilmasini tushunish, uni to'g'ri yo'nalishda faol shakllantirish bilan birga, unga dinamik javob bera olish jahonning yetakchi eksportyorlarining bozor muvaffaqiyati siridir. Raqobat ustunligi manbalari Firmalar, agar ular kuchli raqobatdosh ustunlikka ega bo'lsa, raqiblaridan ustun turadi. Raqobat ustunligi ikkita asosiy turga bo'linadi: arzonroq xarajatlar va

mahsulotni farqlash. Kam xarajat firmaning raqobatchilarga qaraganda kamroq xarajat bilan taqqoslanadigan mahsulotni loyihalash, ishlab chiqarish va sotish qobiliyatini aks ettiradi. Mahsulotni raqobatchilar bilan bir xil (yoki taxminan bir xil) narxda sotish, bu holda firma ko'proq foyda oladi. Differentiatsiya - bu mijozga yangi miqdordagi tovarlar, maxsus mahsulotlar shaklida noyob va kattaroq qiymatni taqdim etish qobiliyatidir. iste'mol xususiyatlari yoki sotishdan keyingi xizmat. Differentiatsiya firmaga yuqori narxlarni belgilashga imkon beradi, bu esa raqobatchilar bilan teng xarajat bilan yana katta foyda keltiradi. Firmalar biznes yuritishning yangi usullarini ishlab chiqish, yangi texnologiyalarni yoki ishlab chiqarishning asl komponentlarini joriy etish orqali raqobatdosh ustunlikka erishadilar. Ular bozorga ular bilan kiradi, keyin esa bu innovatsiyalar. Agar boshqa raqobatchilar biznes yuritishning yangi usulini hali tan olmagan bo'lsalar yoki o'z yondashuvlarini o'zgartirishga qodir bo'lmasalar yoki xohlamasalar, yangilik raqobatda yetakchining o'zgarishiga olib keladi.

Shu bilan birga, qulay ishbilarmonlik muhitida mahalliy kompaniyalarning raqobatbardoshligi past bo'lganiga qarama-qarshi misollar mavjud. Bularga ba'zi rivojlanayotgan davlatlar va davlatlar kiradi o'tish davridagi iqtisodiyotlar, shuningdek, Portugaliya, Yangi Zelandiya, Avstraliya, Gonkong, Singapur kabi rivojlangan davlatlar. Ayrim hollarda mahalliy firmalar mamlakatda so'nggi paytlarda yaxshilangan ishbilarmonlik muhitidan hali foydalanmayapti va raqobatning an'anaviy usullariga tayanmoqda. Bunday mamlakatlarda tadbirkorlikni, boshqaruv amaliyotini takomillashtirish va biznes ta'lim darajasini oshirish zarur. Qulay makroiqtisodiy iqlimga ega rivojlangan mamlakatlarda mikroiqtisodiy islohotlar eksport o'sishini rag'batlantirishi, barqaror iqtisodiy o'sish orqali ishsizlik muammosini hal qilish va turmush darajasini yaxshilashga yordam beradi. Shunday qilib, 2020 yilda mikroiqtisodiy raqobatbardoshligi yuqori bo'lgan mamlakatlar reytingida o'z o'rnini sezilarli darajada yaxshilagan Buyuk Britaniya makroiqtisodiy konsolidatsiyadan so'ng mikroiqtisodiy islohotlarni amalga oshira boshlagan davlatga misol bo'la oladi. Rivojlanayotgan mamlakatlar makroiqtisodiy raqobatbardoshligi bo'yicha rivojlangan mamlakatlardan sezilarli darajada orqada qolmoqda. Makroiqtisodiy va moliyaviy islohotlar yordamida, shuningdek, xorijiy kapital tufayli bu mamlakatlar o'z ahvolini yaxshilashlari mumkin, ammo mikroiqtisodiy islohotlarsiz ularning iqtisodiyotining rivojlanishi barqaror bo'lmaydi, chunki eksport o'sishi uchun hech qanday rag'bat bo'lmaydi. ishsizlikning kamayishi va ortishi ish haqi. Argentina yaxshi misol. Makroiqtisodiyot sohasidagi taraqqiyot, infratuzilmaga investitsiyalar hajmining ortishi mamlakatning mikroiqtisodiy darajadagi zaifligini (Argentina eksporti o'smagan, yangi tashkil etilgan ish o'rinlari soni unchalik katta emas, mehnat unumdorligining o'sish sur'atlari past edi) zaifligini "maskaladi". Bu yerda mikroiqtisodiy raqobatbardoshlik indeksi yuqori bo'lgan 80 mamlakat ichida birinchi

10 talik reytingi keltirilgan.

Xulosa:

Yuqorida sanab o‘tilgan funksiyalar o‘tish iqtisodiyoti uchun ham, rivojlangan bozor iqtisodiyoti uchun ham xos xususiyatdir, biroq bozorga o‘tish bosqichida ushbu funksiyalarning har birining amalga oshirilishi qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Agar shakllangan bozor xo‘jaligida iqtisodiyot faoliyat ko‘rsatishining huquqiy bazasini ta‘minlash asosan amaldagi xo‘jalik to‘g‘risidagi qonun hujjatlarining qo‘llanilishini nazorat qilish va unga qisman tuzatishlarni kiritish yo‘li bilan amalga oshirilsa, o‘tish bosqichida esa xo‘jalik yuritishning butun huquqiy bazasini yangidan tashkil etish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jahon iqtisodiyoti: Darslik / Ed. A.S. Bulatov. - M .: Yurist, 1999 yil. - 734 b.
2. Lomakin V.K. Jahon iqtisodiyoti: Universitetlar uchun darslik. - M .: Moliya, UNITI, 1998 .-- 727 b.
3. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar: Universitetlar uchun darslik / Ed. V.E. Rybalkin. - M .: UNITI-DANA, 2019 .-- 605 b.
4. Spiridonov N.A. Jahon iqtisodiyoti: Qo‘llanma. - M .: INFRA-M, 2017 .256b.
5. Kurenkov Yu., Popov V. Rossiyaning jahon iqtisodiyotidagi raqobatbardoshligi. // Iqtisodiy masalalar, 2021. - No 6. - B. 36-49.y.